

HOZIRGI KUNDA KASALLIKLARNI DAVOLASHDA XALQ TABOBATINING O'RNI

Oydinoy Ochilova

Osiyo texnologiyalar universiteti dotsenti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15240990>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston hududida xalq tabobatining asrlar davomida insoniyatga xizmat qilib kelgani, tabobatda qo'llaniladigan usullar va dorivor giyohlar haqida so'z yuritilgan. Shuningdek turli xil kasalliklar haqida fikrlar yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассказывается о том, как народная медицина на протяжении веков служит человечеству на территории Узбекистана, о методах и лекарственных травах, используемых в медицине. Также обсуждаются различные заболевания.

Abstract: This article talks about how traditional medicine has served humanity on the territory of Uzbekistan for centuries, about the methods and medicinal herbs used in medicine. Various diseases are also discussed.

Kalit so'zlar: Xalq tabobati, o'zbek xonliklari, dorivor giyohlar, kasallik, shifo, gigienik talablar, ichak kasalliklari, Markaziy Osiyo, oziq-ovqat gigienasi.

Ключевые слова: народная медицина, Узбекские ханства, лекарственные травы, болезни, исцеление, гигиенические требования, кишечные заболевания, Средняя Азия, гигиена питания.

Key words: traditional medicine, Uzbek khanates, medicinal herbs, diseases, healing, hygienic requirements, intestinal diseases, Central Asia, food hygiene.

O'zbek xonlari davrida O'zbekiston hududida shaharlar sifatsizligi sababli kasalliklar tarqalmasligi uchun qattiq nazoratga olingan. Oziq-ovqat mahsulotlari. har bir shahar hokimiyati bozorlarda sotilayotgan sifat ustidan nazoratni amalga oshiruvchi maxsus mansabdor shaxs kiritilgan mahsulotlar, ayniqsa go'sht va go'sht. Nonvoylar kunjut va non bilan non (pirojnoe) pishirishni talab qilishdi.

Hammom salomatlikni saqlash va mustahkamlashning muhim shartlaridan biri hisoblangan. Ifloslangan suv ichak kasalliklari manbai bo'lishi mumkinligi sababli, aholiga ariq va suv omborlari suvlarini ifloslantirish qat'iyon man etilgan.

Markaziy Osiyo xalq tabobati tabiblarining fikricha, suv koinotning eng muhim elementlaridan biridir. Havo, yer bilan birga va olov (quyosh) suv muqaddas saqlanishi kerak. Suvni ifloslantirish katta gunoh sanaladi.

Aholi suv manbalari va ariqlarning sanitariya holatini qattiq nazoratga oldi. Gigiena qoidalarini buzuvchilar qattiq jazolangan. Kanal va quduqlarni tozalashda gigienik talablar mavjud edi¹.

Tabiblar orasida oziq-ovqat gigienasi masalalari alohida ko'rib chiqildi kasallarni davolashda muhim omil. Ular berdilar dietaga katta ahamiyat berib, "bu shifokor baxtli, kim bemorlarni parhez bilan davolaydi" (Ar-Roziy). Barcha oziq-ovqat mahsulotlari, xuddi dorilar kabi, to'rtta xususiyatga ega edi.

Shuning uchun tabiblar birinchi navbatda bemorning tabiatini aniqladilar va shunga mos ravishda tegishli tavsiyalar berishdi. Ko'p asrlar davomida O'rta Osiyo tabiblari geografik, tabiiy

¹ Аллаяров, Х.А. История народной медицины Средней Азии. Дисс... докт. мед. наук. – Москва, 1993.

va iqlim sharoitlarini, moslik va ovqatlanishni hisobga olgan holda ovqatlanish qoidalarini ishlab chiqdilar.

An'anaviy tibbiyot shifokorlari etarli edi, diagnostika, dori vositalarining farmakoterapevtik va toksikologik xususiyatlari, bemor psixologiyasi bo'yicha o'z davri uchun yaxshi bilimga ega. Ularning bilim, empirizmdan tashqari, o'rta asr tibbiyot klassiklari Ibn Sino, Ar-Roziy va boshqalarning ta'limotiga asoslanadi va ular orqali qadimgi yunon va qadimgi rim ta'limotlari haqida ma'lumot olish mumkin².

O'zbekiston hududida XVIII asr oxiri XIX asr boshlarida asrda tabib olimlari keskin kamayib, kasalxonalar, dorixonalar va boshqa tibbiy muassasalar yo'qoladi. Bunga har bir shaharda atigi 3-4 tabib ishlagan.

Bu, albatta, barcha muhtojlarga tibbiy yordam bera olmadi. Bundan tashqari, ularni davolash usullari Yevropa ilmiy tibbiyotidan orqada qoldi va shunday bo'ldi O'rta asrlar darajasida. Biroq, u mavjud emas edi.

Shu sababli, aholi asosiy shakli bo'lgan mahalliy tibbiyot xizmatlaridan tibbiy yordam sifatida foydalangan³.

Terapevtik vositalarning asosiy arsenalini turli xil dorivor o'tlar va ba'zi mineral moddalar tashkil etdi. Ba'zida alohida organlar ishlatilgan hayvonlar (jigar, taloq, yog', safro, qon). Ko'pgina dorilar damlamalar, infuziyalar shaklida kukunlar qo'llaniladi.

Nazariy bilimga ega bo'lmagan xalq tabiblari kasalliklarning kelib chiqish sabablari va patogenezi bilan unchalik qiziqmagan. Ular kasallik belgisini ko'rdilar va harakatlarini ularga qarshi qaratilgan. Kasallikning sezilarli soni simptomlar bilan aniqlandi. Masalan, xalq tabobati qizamiq, skarlatina, parotit, tonzillit, noma, difteriya, stomatit, dispepsiya, bezgak, flegmona, furunkul, liken, ekzema, drakunkuloz, pendin yarasi. Bundan tashqari, ba'zilar tan olingan ichki va jarrohlik kasalliklari, masalan, gastrit, pnevmoniya, churra, gemorroy va boshqalar.

Ularni davolash uchun nayranglar mos keladi. Masalan, qorin og'rig'i bilan (gastrit, oshqozon yarasi oshqozon) afyun, ravon, anor po'stlog'ining qaynatmasini berdi, kuchli choy va engil parhezni buyurdi. O'pka kasalliklarini davolashda ekspektoran va diaforetiklar berildi.

Bezgakni anor po'stlog'i damlamasi bilan davolashdi. Qaynoq bo'lsa, og'riqli joyga qizdirilgan yog'ning bir bo'lagi surtiladi va pishib, o'z-o'zidan bo'shatilguncha bog'lab qo'yiladi⁴.

Ixtisoslik ham bor edi. Masalan, massajchilar, teri ishchilari, gvineya qurtlari, qon to'plovchilar, doylar bor edi. Asosan jarrohlarning roli sataroshlar bajardi. Aholi toza va infeksiyalangan yaralar mavjudligidan xabardor edi. Yangi yaralar, ayniqsa kesilgan va pichoqlangan yaralar, qozon ostidan kuyik sepilgan, bu, birinchidan, qon ketishini tezroq to'xtatishga yordam berdi, ikkinchidan, nisbatan steril bo'lib, yaralarni yiringsiz davolashga yordam berdi. Shunday qilib, asrlar davomida odamlar sog'lig'ini saqlashning ko'plab usullarini ishlab chiqdilar va quvnoqlik, oddiy, ammo juda oqilona usullar kasalliklarni davolash. Bu xalq tabobati O'zbek xonlari davrida O'zbekiston hududida ulamolar, darveshlar va hokazo rol va ahamiyatga ega edi⁵.

² Аллаяров, Х.А. История народной медицины Средней Азии. Дисс... докт. мед. наук. — Москва, 1993

³ Абдуллаев, А.А. Очерки истории развития медицины в Хорезме. Ташкент: Медицина. 1980. 162 с

⁴ Кадыров, А.А. История медицины Узбекистана. Ташкент: Ибн-Сина, 1994. 233 с.

⁵ Кадыров, А.А. Возникновение медицины в Средней Азии. Ташкент: Медицина. 1990. 41 с

Xurofotning eng keng tarqalgan shakllaridan biri e'tiqod edi, azizlarning qoldiqlari va qabrlarining mo'jizaviy kuchiga, O'zbekiston hududida bir necha o'nlab bor edi. Bundan tashqari, bu qabrlarning har biri ma'lum bir kasallikni davolashga yordam berdi, masalan, Xodj qabri, Ismat Buxoroda gvineya qurtidan, Doniyorbek O'shda bo'g'inlar og'rig'idan, Toshkent shahrida joylashgan Ko'k masjidi (ko'k masjid) – ko'k yo'taldan. Masjidda ko'k tosh bor, kasal bolani yalashi kerak edi. Toshkent yaqinida sig'illardan qutulishga yordam bergan Sugul otaning qabri bor. Bibixonim masjidi (Samarqand) bepustlik bilan og'rigan ayollarga yordam beradi⁶.

Ashtarxoniylar davrida mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotida unchalik katta o'zgarishlar ro'y bermagan. Ammo, zarurat tufayli tibbiyot sohasida biroz siljish bo'lgan. Madrasalarda tabobat ilmi ham o'qitilgan. 1682-yilda Buxoroda maxsus saroy kasalxonasi "Buqaiy dorush-shifo" («Davo maskani») barpo etilgan. Bu davo maskanining barpo etilishi XVII asrda Buxoro hukmdori Subhonqulixon nomi bilan bog'liq. Chunki, ushbu "Maskan" bevosita uning farmoni bilan qurilgan edi⁷.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев, А.А. Очерки истории развития медицины в Хорезме. Ташкент: Медицина. 1980. 162 с
2. Аллаяров, Х.А. История народной медицины Средней Азии. Дисс... докт. мед. наук. – Москва, 1993
3. Кадыров, А.А. Возникновение медицины в Средней Азии. Ташкент: Медицина. 1990. 41 с
4. Кадыров, А.А. История медицины Узбекистана. Ташкент: Ибн-Сина, 1994. 233 с.
5. Tibbiyot tarixi: Darslik/ A.A.Qodirov. -T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2005. 138-b.
6. Asilbek, Khojayorov. "History of Sufism in Nasaf Oasis." Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599) 1.6 (2023): 15-19.
7. Ходжаёров, Асилбек Отабек угли. "СОМОНИЙЛАР ДАВРИДА НАСАФ ШАҲРИНИНГ ИЖТИМОИЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА МАЪНАВИЙ ҲАЁТИ." ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ 6.1 (2023).
8. Хўжаёров, Асилбек Отабек ўғли. "ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ АЛЛОМАЛАРИ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ АҲАМИЯТИ." INTERNATIONAL CONFERENCES. Vol. 1. No. 21. 2022.
9. Хўжаёров, Асилбек. "ЎРТА АСРЛАРДА НАСАФ ВОҲАСИ ИЛМИЙ-АДАБИЙ ҲАЁТИ." Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования 2.7 (2023): 41-43.
10. Бўриев, Очил, Шерзод Искандаров, and Асилбек Хўжаёров. "Абу Райҳон Бериунийнинг "Ҳиндистон" асари ноёб этнографик манба сифатида." Academic research in educational sciences 3 (2022): 399-411.
11. Khojayorov, A. (2023). The scientific-literary environment of the Nasaf oasis in the

⁶ Кадыров, А.А. Возникновение медицины в Средней Азии. Ташкент: Медицина. 1990. 41 с

⁷ Tibbiyot tarixi: Darslik/ A.A.Qodirov. -T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2005. 138-b.

middle ages. Educational Research in Universal Sciences, 2(3), 885-888.

12. Khojayorov, A. (2024). JURISPRUDENCE OF MUHAMMAD BAZDAWI (IX–XII CENTURIES). Collection of scientific papers «SCIENTIA», (February 23 2024; Amsterdam, Netherlands), 188-191.

13. Хўжаёров, А. О. (2024). МИРЗО УЛУҒБЕКНИНГ АСТРОНОМИЯ ИЛМИ РИВОЖИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ. Science and innovation, 3(Special Issue 3), 332-336.

14. Бўриев, О., & Хўжаёров, А. О. (2024). ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ РЕНЕССАНСИ–УЙҒОНИШ ДАВРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ. Science and innovation, 3(Special Issue 3), 115-123.